

LUND UNIVERSITY

Review of Jens Rasmussen, "Præstegården i lokalsamfundet. Dagligliv og kulturarv" (2021)

Wienberg, Jes

Published in:
Kyrkohistorisk årsskrift

2021

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Wienberg, J. (2021). Review of Jens Rasmussen, "Præstegården i lokalsamfundet. Dagligliv og kulturarv" (2021). *Kyrkohistorisk årsskrift*, 121, 252-254.

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
Annan

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

SKRIFTER UTGIVNA AV SVENSKA KYRKOHISTORISKA FÖRENINGEN 1:121
PUBLICATIONS OF THE SWEDISH SOCIETY OF CHURCH HISTORY 1:121

Kyrkohistorisk årsskrift 2021

Redigerad av ANDERS JARLERT

Professor i kyrkohistoria vid Lunds universitet

With abstracts/summaries in English

Svenska Kyrkohistoriska Föreningen

MEMBER OF C.I.H.E.C. (COMMISSION INTERNATIONALE
D'HISTOIRE ET D'ETUDES DU CHRISTIANISME)

ARBETSUTSKOTT

Ordförande: Professor Urban Claesson

Vice ordförande: Docent Stina Fallberg Sundmark

Sekreterare: Fil. och teol. mag. Andreas Wejderstam

Skattmästare: Teol. mast. Ida Olenius

Övriga ledamöter: Professor Martin Berntson, Professor Anders Jarlert och Professor Bertil Nilsson

E-post: Anders.Jarlert@ctr.lu.se, kyrkohistoriskaforeningen@gmail.com

Webbplats: www.kyrkohistoria.org

KYRKOHISTORISK ÅRSSKRIFT

Redaktör: Professor Anders Jarlert, Lund

Redaktionssekreterare: Docent David Gudmundsson, Lund (recensioner),
david.gudmundsson@ctr.lu.se

Adress (böcker): Docent David Gudmundsson, CTR, LUX, Lunds universitet, Box 192, 221 00 Lund

(recensioner): Docent David Gudmundsson, david.gudmundsson@ctr.lu.se

(artiklar): Prof. Anders Jarlert, CTR, LUX, Lunds universitet, Box 192, 221 00 Lund,
anders.jarlert@ctr.lu.se

Advisory Board: Professor Ingvar Dahlbacka, Åbo, Professor Dr. Heinrich Holze, Rostock,
Professor Tarald Rasmussen, Oslo.

Webbplats: www.kyrkohistoria.org

PlusGiro 37 05 43-1

Medlemsavgift: 275 kronor för fullt betalande, 225 kronor för registrerade studenter och pensionärer.

Vid rekvisition kostar KÅ 275 kronor. Kostnader för porto och emballage tillkommer.

For international subscriptions:

iban: SE13 9500 0099 6034 0370 5431

BIC: NDEASESS (NORDEA)

If you are a (new) subscriber, please send all correspondence to carl.sjosvard.birger@teol.uu.se

Utgiven med anslag från

Samfundet Pro Fide et Christianismo (Nils Henrikssons stiftelse) och Stiftelsen Lindauers fond

Sättning: Daniel Karlsson, PCG Malmö, 2021

Tryck: ÅkessonBerg, 2021

ISBN 978-91-987091-0-0

ISSN 0085-2619

dra – och/eller att ett försök görs till en sammanfattande diskussion som pekar på handlingsalternativ. Än är det kanske tid, men det är bra att vara beredd.

Nu följer diverse mindre kommentarer till antologin. Bokens eventuella geografiska avgränsning varierar uppenbarligen mellan artiklarna, eftersom Kieffer-Olsen nämner Lund i Skåne (s. 11), medan Madsen i sin text inte nämner Vä i Skåne, när han redogör för bilder av kvinnliga donatorer med en kyrkomodell (s. 33) och enbart identifierar en bildstorm vid reformationen i Köpenhamn (s. 33), även om det också förekom i S:t Petri i Malmö. Jag blir lite undrande, när Kieffer-Olsen hävdar, att stabilitet och oföränderlighet primärt är något som tillhör tiden efter reformationen (s. 11), utan att han diskuterar detta här eller i sin avhandling. Problemen som skisseras är som framgår (jfr. s. 169ff.) inte unika för Danmark, även om relationer, lagar och annat självfallet varierar från land till land. Här kunde man ha haft nytta av ett svenskt forskningsprojekt, som har diskuterat liknande frågor och som sammanfattas i antologin *Alla dessa kyrkor. Kulturvård, religion och politik* (2017; recension i KÅ 2019). Vad gäller eventuella problem kring kyrkor som blir världsarv, kan hänvisas till Marie Clausén, *Sacred Architecture in a Secular Age* (2016) med katedralen i Durham som exempel. Och när det förväntas att »arkitekten inte söker realisera stora och främmande planer» (s. 189), då tänker jag återigen på, hur man fick till byggandet av Lunds domkyrka på 1000–1100-talet i en stad dominerad av låga trähus. Vad gäller det formella kunde en mer konsekvent redigering vara önskvärd, för nu finns artiklar både med och utan referenslista, med publikationer nämnda i själva texten eller i fotnoter. Och nog är bilderna många och vackra, men deras relation till texten är ofta lite oklar eller underförstådd; en tydlig koppling som i Christensens bidrag om gravstenar hade varit önskvärd (s. 97ff.).

Tillbaka till de stora linjerna, där det torde framgå att med *Herrens Hus, Herrens Have* föreligger en mycket aktuell, välskrivna och engagerande samling av texter som blandar nyttig kunskap och djärva uppslag om de danska kyrkorna och kyrkogårdarna av relevans även utanför Danmark.

Jens Rasmussen

PRÆSTEGÅRDEN I LOKALSAMFUNDET.

Dagligliv og kulturarv.

Aarhus: Aarhus Universitetsforlag 2021, 270 sid.

Prästgården har genom århundraden haft en central roll i lokalsamhället. Den kunde börja under medeltiden som ett litet prästbol utskilt från storgården eller byns åkrar till prästens underhåll, och växa till en anseelig gård som efter reformationen beboddes av en hel familj med tjänstefolk. Här, i en bostad som oftast låg omedelbart intill sockenkyrkan, förberedde prästen sin predikan, mötte sockenborna som kyrkans och statens representant och agerade som husbonde i sitt eget hushåll.

Som så många andra institutioner och byggnadskomplex har prästgården anpassats till olika perioders behov och möjligheter, byggts om och förnyats. Få har överlevt tidens tand. Från medeltiden känner vi således enbart enstaka prästgårdar, på Gotland där de var murade i kalksten, i Danmark från tegelhus i städerna. Men efter reformationen finns prästgårdar bevarade, som numera kan uppfattas som ett hotat kulturarv. Förändrade demografiska och ekonomiska förutsättningar tillsammans med ökade krav på ett modernt boende har inneburit att gamla prästgårdar har ersatts av nya på samma eller annan plats, att prästgårdar har byggts om, reducerats, rivits eller privatiserats.

Den danska kyrkohistorikern och tidigare prästen Jens Rasmussen har författat boken *Præstegården i lokalsamfundet* som berättar om just prästgården med dess liv och byggnader över tid från ca 1800 till idag. Syftet är enligt författaren att förmedla forskning om prästgårdarna på landet som ett både immateriellt och materiellt kulturarv. Boken är vad man kan beteckna som halvpopulär – trevlig, lätt att läsa och mycket välillustrerad med många praktfulla fotografier i svartvitt och färg som pryder helheten, samtidigt som det finns ett fåtal noter och hänvisningar till arkiv och litteratur samt index för den som vill söka på enskilda personer eller orter. Fokus är på prästgårdarna i Fyns stift, men det finns även många exempel från

andra delar av Danmark, när något har lockat till sig författarens uppmärksamhet.

Boken inleds med ett förord samt en inledning. Sedan följer två större delar, del I »Dagligliv i prästegården 1800–1950» med fyra underkapitel: »Baggrund. Fra reformation til oplysningstid», »Præstegårdens storhedstid 1800–1850», »Sog-nedemokrati og religionsfrihed 1850–1900» och »Demokratisering og privatisering 1900–1950»; del II »Vilkårene for præstegårdenes kulturarv i de sidste 100 år» med tre underkapitel: »Præstegårdens vilkår under forandring», »Resumé» och »Perspektiv. Integrering af landpræstegårde i lokalsamfundet». Sedan avslutas boken med en förteckning över illustrationerna, otryckta källor, tryckta källor och litteratur, ett person- och ett prästgårdsindex.

Boken är mättad med exempel på färgrika präster och olika typer av prästgårdar. Och här flödar informationen om prästgårdens alla aspekter, allt från prästernas förhållande till väckelserörelsen och vilken mat som serverades på tidigt 1800-tal (ett fat »øllebrød» på morgonen, mjölkgröt på kvällen) – till prästernas roll under den tyska ockupationen 1940–1945 och den komplicerade byråkratiska beslutsgången kring underhåll av eller byggnation vid dagens prästgårdar.

Bokens kärna sett till omfång och djup är en beskrivning med många illustrativa exempel av prästgårdarnas liv och byggnader 1800–1950, där perioden 1800–1850 uttryckligen framhålls som en storhetstid eller guldålder, för då betraktades prästen som kunglig ämbetsman, en »sognekonge» (s. 11). Här förbereddes predikan, katekesundervisning, själavård samt bröllops- och griftetal. Här kom församlingens medlemmar på visit med anledning av kyrkliga handlingar och kyrkobokföring. Prästen hade ansvar för tillsyn av skolan, fattig- och hälsovården. Och prästgården var en av socknens största gårdar, rymlig för en familj med tjänstefolk och folk i jordbruket samt rum för en visiterande biskop – allt finansierat av tionden och olika avgifter. Sedan går det tydligtvis utför enligt författaren – med Grundlagen 1849 ges religionsfrihet, det vill säga Danmark var inte längre en »kristelig stat» (s. 93), kommunalreformen 1867 innebar att prästgårdens administrativa roll ersattes av ett kommunalt

kontor och prästen förlorade sin lokalpolitiska roll, 1902 försvann tiondet och 1919 avyttrades präst-jorden. 1922 fick prästen i stället fast lön och blev hyresgäst. Det ekonomiska underlaget för stora prästgårdar föll bort. Mindre, men mer moderna prästgårdar utan tillhörande jordbruk uppfördes. 1933 upphörde även prästens tillsyn av skolan. Och gradvis skildes ämbete och privatliv åt inom prästgården, som delades upp i församlingslokaler och privatbostad eller så hamnade dessa funktioner på olika platser. Och som sagt, med utvecklingen under 1900-talet och in på 2000-talet uppfattades många äldre prästgårdar som obekväma eller blev övertaliga; de såldes, reducerades eller revs ner.

Enligt författaren är det viktigt att bevara och skydda prästgårdarna och deras miljö, traditioner och byggnader, och det är viktigt att prästen och prästgården kan förbli en lokal identitetsskapande samlingspunkt. Eller som det sägs till biskopen, när en församling befarar att en prästtjänst riskerar att läggas ner: »Der skal være lys i præstegården» (s. 202f.).

Jo, gärna ljus i prästgården, men författarens nostalgiska ton är påtaglig. Det var bättre förr, särskilt under första hälften av 1800-talet, då prästen var den enväldiga kungens lokala representant på en stor gård, mottagare av tionde och avgifter, och med bestämmanderätt i många frågor. Det är ingen tvekan om att prästgården då var ett lokalt centrum, men hur var det för församlingsborna? Om prästen var socknens »kung», måste ju andra ha varit hans undersåtar. Här saknar jag ett mer kritiskt perspektiv som även ser prästgården, dess liv och byggnader utifrån.

Författarens tanke är att ett avgränsat studium skall vara representativt, men då måste man komma ihåg att Fyns stift har den bördigaste jorden i Danmark; det är som om Skåne söder om landsvägen skulle vara typiskt för resten av Sverige.

Boken är lättläst och i stort välskrivnen av en produktiv forskare och författare, men man kunde ibland önska sig en uppstramning av disposition, form och innehåll. Nu glider boken emellanåt från ämnet prästgården till kyrkohistoriska frågor mer allmänt, då det exempelvis redogörs för olika prästers förhållande till rivaliserande inriktningar som

grundtvigianismen, Indre Mission och Tidehverv. Det kunde ha varit önskvärt med lite färre upprepningar av konkret information. Och det lite väl flyhänta språket kunde skärpas så att läsaren slipper luddiga och införstådda »mm», »osv», »mv», »m fl» samt »og lign».

Författaren konstaterar kort, i likhet med många andra, att fenomenet prästgården tar sin början på 1100-talet (s. 44), men är det så enkelt? Är man intresserad av prästgårdens ursprung kan man med fördel ta del av kulturgeografen Elisabeth Gräslund Bergs doktorsavhandling *Till prästens bruk och nytta. Jord till prästgårdar i Sverige under medeltid och tidigmodern tid* (2004); här argumenteras för, att egentliga prästgårdar som agrara enheter etableras så sent som på slutet av 1200-talet och i början av 1300-talet. Prästgårdarna kan alltså vara yngre än kyrkorna och sockenbildningen; tidigare kan prästen ha varit försörjd som en av flera (ofria?) i storgårdens hushåll, där kyrkan var uppförd. Kort sagt, här saknas dels ett långtidsperspektiv, som hade kunnat inkludera medeltiden och städerna, dels saknas en vidare geografisk utblick, inte enbart utanför Fyns stift, men även utanför rikets gränser.

Författaren kunde med fördel ha hänvisat till vad historikern Martin Giertz har skrivit i artikeln »Prästgårdskulturen, kyrkan och landskapet» med en blick på den svenska prästgården som just ett kulturarv med dess teologi, lärdom, trädgårdar och parker (i antologin *Kyrkan i landskapet*, 2015).

Det kan vara lite orättvist att efterfråga en delvis annan bok. Boken ger en på många sätt mycket kunnig och inspirerande inblick i ett kyrkligt fenomen, prästgården, ett både immateriellt och materiellt kulturarv som har hamnat i skuggan av kyrkan själv, som det i sin tur har forskats och skrivits oerhört mycket om.

Själv blir jag således nyfiken på den övergivna och förfallna tidigare prästgården intill en påkostad medeltida kyrka utanför Ystad, som jag besöker varje termin tillsammans med en grupp studenter. Inspirerad av *Prästgården i lokalsamfundet* försökte jag ta reda på när den idag öde prästgården uppfördes, när den sedan såldes eller övergavs, men jag hittade ingen information i första omgången annat än att den skulle vara från tidigt 1900-tal och

hade ersatt en äldre prästgård som brunnit ned. Här har ljuset sedan länge flyttat ut.

JES WIENBERG

Per Olof Nisser, Inger Selander & Hans Bernskiöld (red.)

PSALMERNAS VÄG. Kommentarer till text och musik i Den svenska psalmboken. Band 3. Psalmerna 421–651. Liturgiska sånger 652–700.

Visby: Wessmans Musikförlag 2019, 604 sid.

Karin Karlsson

PSALMERNAS VÄG. Kommentarer till text och musik i Den svenska psalmboken med tillägg samt Psalmer i 2000-talet. Band 4. Psalmerna 701–800. Psalmer i 2000-talet 801–966.

Visby: Wessmans Musikförlag 2019, 292 sid.

Som Anders Dillmar påpekade i sin anmälan av det första bandet av *Psalternas väg* i KÅ 2015 (s. 331–333) är det inte helt enkelt att recensera denna typ av kommentarverk, som knappast är avsett att läsas från pärm till pärm. Jag vill börja med att hänvisa till Dillmars anmälan vad gäller bakgrunden till och de grundläggande premisserna för *Psalternas väg*. I denna recension har jag valt att genom ett antal nedslag göra en läsning av bd. 3 och 4 tillsammans, med viss tyngdpunkt på bd. 4.

Liksom bd. 1 och 2 innehåller bd. 3 tvåfaldiga kommentarer till varje psalm som går igenom: en till texten och en till musiken (förutom de psaltarpsalmer och cantica som har nummer 652–700, vilka behandlas gemensamt i en essä på s. 514–519; därefter vidtar volymens avslutande register). Jämfört med de nyare psalmerna finns det, helt naturligt, mer stoff för att teckna den hymnologiska och kyrkohistoriska bakgrunden för de äldre psalmerna. Texterna till dessa psalmer ges i regel också någon form av utläggning eller förklaring. Särskilt njutbara är Anders Piltz utläggningar av de